

PRIKAZI, KRITIKA I BIBLIOGRAFIJA

OSNOVNE PRIRODNE KARAKTERISTIKE, FLORA I VEGETACIJA NACIONALNOG PARKA »SUTJESKA«. — U redakciji akademika prof. Dr Pavla **Fukareka**. Izdanje Akademije nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine. Posebna izdanja. Knj. XI, Odeljenje prirodnih i matematičkih nauka, Knj. 3, Sarajevo 1969, str. 304, cena ?

Ova interesantna i značajna monografija, koju je izdala Akademija nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine, u redakciji prof. akademika Dr Pavla **Fukareka**, odnosi se na jedno izrazito interesantno područje, Nacionalni park »Sutjesku«, koji obuhvata, uopšte uzev, kanjon Sutjeske sa visokim graničim planinama jugoistočne Bosne (Volujak, Maglić, Zelengora, Vučevo, Moluna, i dr.). U kojoj meri je ovo područje interesantno govori i podatak da se u njemu nalazi i prašmnski rezervat »Perućica«.

U **Predgovoru** Monografije dati su najopštiji podaci o tome kako je došlo do ideje o štampanju ove studije, koje su institucije u tome učestvovala, šta su prethodna istraživanja obuhvatala, itd., kao i posebnu ulogu Akademije nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine u pomaganju i podršci ispitivanja Nacionalnog parka »Sutjeska«. U stvari, monografija o prirodi Nacionalnog parka »Sutjeska« nastala je na bazi niza naučnih referata koji su prikazani na naučnom simpozijumu na temu »Južnoevropske prašume i visokoplaninska vegetacija Dinarskih planina«, koji je organizovala Akademija nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine (istovremeno, ovaj simpozijum bio je Deseta godišnja skupština i naučno savetovanje Istočnoalpsko-dinarske sekcije Međunarodnog udruženja za izučavanje vegetacije).

Monografija **Osnovne prirodne karakteristike, flora i vegetacija Nacionalnog parka »Sutjeska«** obuhvata čitav niz priloga stručnjaka različitog profila, koji su prirodu ovog nacionalnog parka osvetlili iz različitih uglova.

U prvom prilogu, pod naslovom **Geomorfološke karakteristike sliva rijeke Sutjeske**, koji je napisao Ibrahim **Bušatlija**, dati su, najpre, položaj, granice i podela ovog područja, a zatim morfološke karakteristike sliva Sutjeske (autor izdvaja sledeće morfološke pojave: a) morfostrukturni reljef; b) morfoskulpturni reljef, sa 1. denudaciona morfoskulptura, 2. fluvijalna morfoskulptura, 3. kraška morfoskulptura, 4. nivaciona morfoskulptura, i 5. glacijalna morfoskulptura). U sledećem poglavlju obrađena je **starost reljefa sliva Sutjeske**, pri čemu se izdvajaju tri generacije reljefa: najstarije — grebeni i masivi; srednje — površi ispod njih i oko njih, i mlađe — doline koje su usečene u površi i masive.

U sledećem prilogu, pod naslovom **Neke hidrografske odlike prostora sliva rijeke Sutjeske** autor Orhan **Zubčević** ukazuje da morfološko-morfometrijske karakteristike sliva i opšte klimatske prilike u njemu uslovljavaju da je Sutjeska plahovita reka sa velikim kolebanjem vode.

Analizirajući tok Sutjeske autor zaključuje da je njena dolina kompozitna i polimorfna, polifazna i poligenetska. Uzimajući u obzir sve činjenice, dolazi se do zaključka da je Sutjeska osoben tok; ustvari, njeni hidrografski odnosi direktna su posledica klime sliva, geološke građe područja, orografskog sklopa i fitogeografskih prilika.

Autori Fabijan Trubelja i Mičašin Miladinović u radu **Pregled geološke građe šireg područja Tjentišta i Sutjeske u jugoistočnoj Bosni** ističu da u geografskom pogledu teren izgrađuju pretežno sedimentne stene, i to klastičnog i karbonatnog tipa. U proučavanom području preovlađuje trijas (i to sva tri trijasa — donji, srednji i gornji trijas), počev od verfenskih slojeva pa sve do naslage noričko-retske starosti. Nasprot tome, jurške naslage u području Sutjeske konstatovane su samo u jednoj lokalnosti, i to samo slojevi gornje jure. Na terenu su razvijeni i slojevi gornje krede (senona). Najzad, autor se osvrnuo i na tektoniku područja Tjentišta i Sutjeske ukazujući da ovo područje pripada dvema velikim tektonskim jedinicama naše dinarske oblasti, pri čemu trijaski berijaski sedimenti pripadaju durmitorskoj navlaci, a navučeni su na sedimente gornjekrednog fliša.

Rad **Rezultati pedoloških istraživanja na području Nacionalnog parka »Sutjeska«**, od autora Loti Manuševic, sledeći je prilog u ovoj monografiji. Utvrđeno je da je u Nacionalnom parku »Sutjeska« tip zemljišta tesno povezan sa vrstom geološke podloge, a da podtipovi, varijeteti i svojstva zemljišta variraju u zavisnosti od ostalih pedogenetskih faktora (vegetacije, reljefa, ekspozicije, makro- i mikroklimе, mineraloškog sastava stena). Konstatovani su i analizovani sledeći tipovi zemljišta: kiselosmeđe zemljište, kiselosmeđe ilimerizovano zemljište, ilimerizovano zemljište, rendzina (organogena krečnjačka rendzina, rendzina sa sirovim humusom, rendzina na točilima, organomineralna rendzina, dolomitna rendzina), smeđe krečnjačko zemljište, humusno silikatno zemljište i smeđe zemljište na eruptivu. Autor ističe da su pojedini tipovi zemljišta povezani sa određenim asocijacijama (npr. na kiselosmeđem i kiselosmeđem ilimerizovanom zemljištu javlja se niz asocijacija, kao što su npr. *Festucetum spadiceae*, *Alchemilletum glaucencentis*, *Fagetum subalpinum*, i druge).

Radmilo Milosavljević piše **O klimi slivnog područja rijeke Sutjeske**. Prikaz klimatskih prilika u slivu Sutjeske dat je na osnovu desetogodišnjeg posmatranja (1901/10) meteorološke stanice u Suhoj (jedna u pomenutom području), na nadmorskoj visini od 690 metara, koja se nalazi gotovo na srednokraću sliva Sutjeske. Autor ističe da su podaci kritički obrađeni i da su se pokazali kao reprezentativni. Na osnovu analize postojećih podataka, za koje i sam autor smatra da nisu dovoljni, došlo se do sledećih zaključaka. S obzirom na područje u kome je smeštena, stanica pokazuje obeležja planinske klime; ali, pošto se sliv Sutjeske nalazi u zoni u kojoj se osećaju mediteranski uticaji i u toplotnom i u pluviometrijskom režimu, to se ti uticaji odražavaju i u godišnjim tokovima temperature i padavina. Uticaj morskog vazduha, mada neznan, ipak omogućuje da su zime blage i kratke (sa porastom nadmorske visine one su oštrije i duže). Leta su sveža i traju najviše dva meseca. Zbog inverzija ili premeštanja hladnih vazdušnih masa u niže krajeve, mrazevi se mogu javiti čak i u maju. Padavine su obilne, ali nisu pravilno raspoređene. Leta su najsušnija, pa je količina vode u tom periodu na kritičnoj granici za vegetaciju i često je nedovoljna za njen rast (u proseku).

Sledeći rad, čiji su autori Zuhra Muftić-Bašagić i Zdravko Mićević, takođe je posvećen klimi, ali drugog područja: **Klimatske karakteristike područja Čemerno**. Za prikazivanje klimatskih karakteristika Čemerna korišćeni su meteorološki podaci planinske meteorološke stanice za period od 1892—1913. god. (stari niz) i period od 1959—1968. god. (novi niz); fenološki podaci uzeti su takođe za period od 1959—1968. godine (odkada i postoji stanica). Prema Köppen-ovoj podeli ovo područje pripada tipu »Dsb-x«, što znači da je srednja mesečna temperatura vazduha najhladnijeg meseca manja od -3° C, a najtoplijeg iznad 10° C; leto je toplo a zima oštra. Ustvari, ovaj tip klime je kontinentalnog karaktera, sa znatnom godišnjom amplitudom temperature. Dalja karakteristika se odnosi na padavine, koje su dosta ravnomerno raspodeljene na čitavu godinu, tako da suvi period pada u najtopliji deo godine. Osim toga, postoji maksimum padavina u početku toplijeg dela godine, a njemu se pridružuje maksimum padavima u kasnu jesen.

U radu **Dosadašnja floristička i vegetacijska istraživanja na području Nacionalnog parka »Sutjeska«** autor Pavle Fukarek iznosi sažeto i pregledno istorijat ovih istraživanja, koji deli na sledeća poglavlja: I. Razdoblje za vrijeme otomanske uprave, II. Razdoblje austro-ugarske okupacije, III. Razdoblje između dva svetska rata, i IV. Razdoblje poslije oslobođenja. Za svako od ovih razdoblja autor iznosi istraživače koji su radili na ovome području, kao i osnovne botaničke rezultate koji su postignuti.

U sledećem prilogu autori Ž. Bjelčić, Č. Šilić, R. Lukašić, Lj. Kutleša, Lj. Mišić i T. Grgić iznose **Neke rijetke i interesantne vrste biljaka sa područja planina Maglića, Volujka i Zelengore**; za svaku od navedenih vrsta date su osnovne karakteristike njihovih staništa, a često i njihova fitocenološka pripadnost. Radom su obuhvaćene sledeće vrste: *Asplenium septentrionale*, *Ophyoglossum vulgatum*, *Oxyris digyna*, *Arenaria biflora*, *Moehringia bavarica*, *Cerastium dinaricum*, *Silene acaulis*, *Anemone baldensis*, *Ranunculus psilostachys*, *Aubretia croatica*, *Hesperis dinarica*, *Viola zoysii*, *Saxifraga caesia*, *Saxifraga glabella*, *Saxifraga marginata*, *Saxifraga moschata*, *Saxifraga oppositifolia*, *Saxifraga sedoides*, *Geum mole*, *Comarum palustre*, *Oxytropis campestris*, *Daphne cneorum*, *Daphne malyana*, *Eryngium palmatum*, *Pančićia serbica*, *Pedicularis hoermanniana*, *Teucrium arduinii*, *Micromeria croatica*, *Knautia sarajevensis*, *Scabiosa graminifolia*, *Campanula latifolia*, *Aster alpinus*, *Achillea ageratifolia*, *Achillea lingulata*, *Amphoricarpus autariatus*, *Crepis incarnata*, *Crepis aurea*, *Iris bosniaca*, *Elyna myosuroides*, *Orchis bosniaca*, *Gymnadenia frivaldii*, *Collarrhiza trifida*.

Iscrpan rad **Dendroflora Nacionalnog parka »Sutjeska«**, koji je napisao P. Fukarek, obuhvata 12 četinarskih vrsta i 143 lišćarskih vrsta drveća i žbunova. Za svaku od ovih vrsta dati su podaci o rasprostranjenju, a takođe i drugi korisni i značajni podaci (npr. o staništu, cenologiji, biološkim osobinama, itd.). Obuhvaćene su, na primer, i sledeće vrste: *Taxus baccata*, *Picea omorica*, *Pinus nigra*, ssp. *illyrica*, *Juniperus sibirica*, *Juniperus sabina*, *Betula pendula*, *Quercus dalechampii*, *Salix silesiaca*, *Petteria ramentacea*, *Acer heldreichii*, *Ilex aquifolium*, *Viburnum maculata*, i druge.

Sledeći rad je **Planinska vegetacija Maglića, Volujka i Zelengore**; autori su R. Lukašić, Ž. Bjelčić, Č. Šilić, Lj. Kutleša, Lj. Mišić i P. Grgić. Autori ističu da planine oko Sutjeske pripadaju durmi-

torskom sektoru visoko dinarske provincije, koji se karakteriše određenom grupom endemičnih i reliktnih biljnih vrsta, kao što su: *Daphne malyana*, *Gentiana laevis*, *Carum velenovskyi*, *Plantago durmitorea*, *Edraianthus glišičii*, *Edraianthus sutjeskae*, *Trifolium durmitoreum*, *Verbascum durmitoreum*, i druge; isto tako, ovaj sektor se karakteriše i određenim biljnim zajednicama, npr.: *Festucion pseudoxanthnae*, *Elyno-Edraianthetum serpyllifolii*, *Pančićio-Lilietum bosniacae*, *Potentilletum persicinae*, itd. Vegetacija ovog područja ukratko je prikazana sa gledišta savremene fitocenologije. Planinska vegetacija ovog kompleksa diferencirana je na sledeće vegetacijske klase: *Asplenieta rupestris*, *Thlaspeetea rotundifolii*, *Salicetea herbaceae*, *Elyno-seslerietea*, *Caricetea curvulae*, *Scheuchzerio-caricetea fuscae*, *Chenopodietea Montic* — *cardaminetea*, *Arrhenatheretea*, *Betulo* — *Adenostylletea*, *Vaccinio* — *Piceetea*. Kao što i sami autori ističu, ovaj kratki prikaz vegetacije planina oko Sutjeske treba shvatiti kao prethodno saopštenje florističko-vegetacijskih studija.

Prilog poznavanju biljnosciooloških odnosa šuma i šibljava Nacionalnog parka »Sutjeska«, sledeći je rad napisan od strane Pavla Fukareka i koji je ustvari dosta širok i dosta potpun pregled šumske i žbunaste vegetacije ovog područja. Ova vegetacija može se, prema autoru, fitocenološki sistematizovati na sledeći način: Klase *Quercetea pubescentis*, *Carpino* — *Fagetea*, *Alno* — *Populetea*, *Vaccinio* — *Piceetea* i *Epilobietea angustifolii*. U okviru ovih klasa nalaze se sledeći redovi: *Quercetalia pubescens*, *Frico* — *Pinetalia*, *Querc* — *Carpinetalia*, *Dentario* — *Fagetalia*, *Calamagrosti* — *Abietalia*, *Prunetalia spinosae*, *Paliuro* — *Cotinetalia*, *Rhamnetalia fallacis*, *Populetales albae*, *Castaneo* — *Quercetalia*, *Luzulo* — *Fagetalia*, *Vaccinio* — *Piceetalia*, *Sambucetalia*, sa nizom sveza i asocijacija. Ovaj rad pruža dobar i dosta iscrpan uvid u drvenastu vegetaciju ispitivanog područja.

U radu **Fitocenološka diferencijacija nekih vrsta gljivica iz reda Uredinales na planinama Magliču, Volujku i Zelengori**, autor Sadeta Mehanić ističe da je ovaj kompleks mikološki bio gotovo potpuno neispitan. U ovom radu su konstatovane neke nove vrste rđe za Jugoslaviju, odnosno za Bosnu i Hercegovinu, a takođe su konstatovani i neki novi domaćini.

Najzad, u poslednjem prilogu **Osnivanje i organizacija Nacionalnog parka »Sutjeska«**, autor Radisav Dobrivojević iznosi kada je i u kome cilju područje od reke Pive, preko planinskih masiva Vučeva, Snježnice, prašume Perućice do Magliča, Volujaka, preko Sutjeske i planine Zelengore, u ukupnoj površini od 17.500 ha, proglašeno Nacionalnim parkom. Iznet je karakter Nacionalnog parka kao samostalne radne organizacije, a takođe su izloženi i zadaci koje vrši na osnovu zakonskih odredbi.

Na kraju ovoga prikaza, možemo reći da je monografija **»Osnovne prirodne karakteristike, flora i vegetacija Nacionalnog parka »Sutjeska«**, i pored izvesne neujednačenosti pojedinih priloga, kao i razumljive nepotpunosti, veoma koristan i značajan doprinos poznavanju žive i nežive prirode ovog područja, te da će poslužiti, nesumnjivo, kao važna osnova za dalja istraživanja.